

УРОКИ: РІЗНОВИДИ, ОСОБЛИВОСТІ, ЦІКАВИНКИ

Уроки-лекції

У старших класах використовують урок-лекцію, що адаптована до умов школи. Шкільні лекції успішно застосовуються під час вивчення всіх дисциплін. Здебільшого це вступні лекції та лекції-узагальнення, рідше вони є модифікацією уроку повідомлення нових знань.

У школі лекція багато в чому наближається до розповіді, але є значно тривалішою за часом. Зазвичай лекцію використовують тоді, коли учням необхідно дати додатковий матеріал або узагальнити його (наприклад, з історії, географії, хімії, фізики).

На початку лекції вчитель повідомляє тему й записує план, створює контрольну групу для перевірки рівня засвоєння матеріалу уроку-лекції. На етапі слухання й фіксування лекції спочатку учням необхідно зазначити, що записувати, але не перетворювати лекцію на диктування.

Шкільній лекції повинна передувати підготовка учнів до сприйняття. Це може бути повторення необхідних розділів програми, виконання вправ тощо.

Шкільна лекція припускає усне викладення навчального матеріалу, що є змістовнішим, ніж розповідь; підвищену складність логічних побудов, образів, доказів, узагальнень, коли необхідно сформулювати цілісне уявлення про предмет.

→ Що сприятиме вдалому проведеному уроку-лекції?

- Найявність чіткого плану проведення лекції.
- Використання прийомів і форм, що дозволяють зробити учнів активними учасниками.
- Проблемне викладення матеріалу.
- Створення проблемної ситуації як результат цілеспрямованої діяльності вчителя.

→ Якими є вимоги до лекції?

- Науковість.
- Цілісність розкриття теми.
- Зв'язок із життям.
- Чіткість аргументації.
- Доказовість висновків.
- Емоційність викладення матеріалу.

→ Як підготувати цікаву лекцію?

1. Тему лекції визначити за навчальною програмою.
2. Ретельно планувати лекцію. Сформулювати проблему, відповіддю на яку може бути саме лекція. Написати план лекції. Можна повідомити цей план учням, щоб їм була зрозуміла логіка лекції.
3. Бажано не проводити лекцію, якщо учні можуть прочитати матеріал (читання є ефективнішим методом навчання).
4. Планувати міні-лекції — не більше ніж на 10—15 хв.
5. Передбачити спеціальні моменти для залучення уваги — жарти, історії, притчі, життєві ситуації (сама життєвий приклад, а не нудна інформація може надовго запам'ятатися). Доречно використовувати приклади, що є близькими для учнів.
6. Скласти розгорнутий план лекції з розділами та пунктами, дотримуючись логічної й методичної стрункості та послідовності у розташуванні матеріалу.
7. Кожний пункт і навіть кожне основне положення написати на окремому аркуші паперу, на одній його стороні, щоб зручно було за потреби поміняти аркуші місцями або відрізати від аркуша частину.
8. Ознайомитися із джерелами (спочатку — швидкий перегляд підручника, книги, статті, а потім із переглянутих матеріалів зробити потрібні виписки з усіма примітками).
9. Використовувати спеціальну наукову літературу за темою лекції.
10. Відредагувати текст лекції:
  - вичитати текст, виправити неточні, неправильно використані слова (фрази);
  - викреслити зайві слова, повтори, неблагозвучні словосполучення;
  - скласти таблицю, що міститиме роз'яснення складних термінів і понять, або замінити їх на зрозуміліші;
  - відшукати нешаблонні слова й вирази, використати інші засоби збагачення тексту.
11. Початок лекції повинен бути проблемним, захопливим, спонукати до міркування.
12. Визначити структуру лекції:
  - вступ;
  - основний матеріал;
  - висновки.
13. Підготовлений текст лекції необхідно прочитати для себе, контролюючи час.

→ Засоби активізації уваги учнів на лекції

1. Мовлення лектора повинне бути чітким, виразним, логічним, достатньо голосним, з варіаціями тембру та інтонацій.
2. Мовленнєві засоби активізації уваги:
  - використання літературних образів, цитат, крилатих висловів;
  - використання різностильової, експресивної лексики;
  - художність викладення (мовні аналогії, контрасти, парадокси, афоризми);
  - інтонаційна виразність (зміна тону, темпу, тембру);
  - внутрішня діалогічність.
3. Психолого-педагогічні засоби активізації уваги й інтересу слухачів:
  - проблемний вступ лекції;
  - питально-відповідальний хід міркування;
  - розглядання проблемних ситуацій у лекції;
  - визначення основних положень;
  - прийоми встановлення первинного контакту;
  - використання особистісних настанов;
  - доводи від авторитету, від особистості;
  - опора на контрольні групи для зворотного зв'язку;
  - зміцнення робочих контактів на всіх етапах читання лекції.
4. Аудіовізуальні засоби активізації уваги, пам'яті, інтересу:
  - структурно-логічні схеми;
  - таблиці, графіки;
  - картини, плакати;
  - кінофільми, діафільми;
  - звукозаписи.

→ Рекомендації щодо утримання уваги в класі

- Не доводити очевидного й не спростовувати неймовірного.
- Не доводити більшого, якщо можна обмежитися меншим.
- Відкинути всі посередні й ненадійні висновки.
- Не сперечатися проти безперечних доказів і правильних думок опонента.
- Уникати одноманітності.
- Не підлещуватися до учнів, не говорити з ними зверху.
- Одяг, зачіска лектора повинні бути акуратними, Жести й міміка повинні мати сенс, бути узгодженими зі значенням слів і почуттями мовця.
- Не можна під час лекції пересуватися класом, бавитися якимись предметами.

- Під час лекції й наприкінці можна поставити запитання: «Чи всім зрозуміло?», «Чи всі встигли записати?»

→ Умови організації й активізації сприйняття матеріалу учнями

- Стислість викладення.
- Ліричні й гумористичні відступи.
- Використання наочної інформації.

Важливо навчити учнів складати конспект лекції. Для цього вчителю слід:

- демонструвати прийоми конспектування;
- ознайомлювати із загальноновживаними скороченнями і позначеннями;
- учити доповнювати матеріал лекцій;
- застосовувати необхідні схеми, креслення, таблиці.

→ Що допоможе подолати недоліки пасивного методу засвоєння матеріалу під час лекції?

1. Запитання.
2. Рольові ігри як демонстрація матеріалу лекції.
3. Використання відео-, аудіо- та інших наочних посібників.

→ Як урізноманітнити форми уроків-лекцій?

1. Проблемна лекція

У ній моделюють протиріччя реального життя через їх представленість у теоретичних концепціях. Головна мета такої лекції — набуття знань учнями нібито самостійно.

2. Лекція-візуалізація

Основний зміст лекції поданий в образній формі (у малюнках, графіках, схемах тощо). Візуалізацію розглядають як засіб інформації за допомогою різних знакових систем.

3. Лекція вдвох

Робота двох учителів, які читають лекцію за однією темою й взаємодіють на проблемно-організаційному матеріалі як між собою, так і з учнями. Проблематизація відбувається завдяки формі та змісту.

Цей урок можна провести за участю гостя — фахівця у якійсь галузі. На занятті відбувається діалог учителя й фахівця.

Особливістю запропонованих уроків є необхідність їх ретельної підготовки. Важливою є завершальна частина уроку

(приблизно третина часу), коли учні отримують можливість ставити запитання, вільно спілкуватися з гостем.

Існують два варіанти проведення лекції вдвох:

- гість, попередньо приготувавшись за спеціальним планом, розробленим разом із учителем, розповідає, потім відповідає на запитання учнів;
- учитель відрекомендовує гостя, розповідає про нього, а потім учні ставлять йому запитання.

4. Лекція — прес-конференція

Передбачає запитання учнів (можливо, із залученням декількох учителів).

5. Лекція-консультація

Наближена до лекції — прес-конференції. Консультавання через лекцію дозволяє активізувати увагу учнів і використати професіоналізм фахівця.

6. Лекція-провокація (або лекція із запланованими помилками)

Формує вміння учнів оперативно аналізувати, орієнтуватися в інформації й оцінювати її. Можна використовувати як «живу ситуацію»:

- учитель читає лекцію, що містить помилкові відомості, суперечливі твердження, неточності;
- учні обговорюють лекцію, виконують завдання — складають план і знаходять у матеріалі відповіді на поставлені вчителем запитання;
- учні фіксують помилки, яких «припустився» вчитель, роблять записи в зошиті (складають таблицю);

План лекції	Помилки	Відповіді на запитання
...	...	...

- записи перевіряє вчитель (або учень-асистент);
- один з учнів називає помилку, учитель відтворює відповідний уривок лекції;
- обговорення помилки та з'ясування того, чому твердження є неправильним;
- обговорення наступної неточності. Учитель оцінює всі роботи, зокрема й аргументованість «помилки».

Запропоновані уроки активізують увагу, розвивають аналітичні навички, змінюють мотивацію навчання. У старших класах практикують проведення лекцій-парадоксів, що тривають 25—30 хв, а решту часу уроку призначено для обговорення й оцінювання роботи.

7. Лекція-діалог

Зміст подають через серію запитань, на які учень повинен відповідати безпосередньо під час лекції. До цього типу належить лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку, а також програмована лекція-консультація.

8. Лекція із застосуванням ігрових методів

(«мозкової атаки», методів конкретних ситуацій тощо)

Школярі самостійно формулюють проблему й намагаються її розв'язати.

9. Лекція-огляд

Практикується перед вивченням великої теми. Учням подають уявлення про подальшу роботу та її зміст. Наприкінці деяких запитань викладають додатковий матеріал (наприклад, перелік літератури, яку рекомендується прочитати). Випереджаючи події, зазначають назви лабораторних (практичних) робіт, які мають виконати учні, їх мету, можливі шляхи виконання; учитель пропонує власний варіант їх реалізації. Можна також порекомендувати учням поставити домашні експерименти.

Лекція-огляд — це перший крок до викладання великими блоками. Зроблений запис — це опора, що багаторазово повторюється на першому й наступних уроках. Починаючи кожне заняття, учитель пропонує учням відповісти, користуючись записами, які з основних питань уже вивчено й про що йтиметься на наступному уроці (відповідати стисло, без деталей).

Уроки — проблемні ситуації

➔ Якими є способи створення проблемної ситуації?

- Постановка перед учнями теоретичної проблеми, пояснення зовнішніх протиріч, спостережень у фактах, доказах, отриманих на основі спостережень або в результаті вимірювання.
- Створення проблеми шляхом викладення теорії виникнення й розвитку якогось поняття.
- Постановка проблеми шляхом аналізу й узагальнення засвоєних раніше знань та вмінь.
- Виникнення проблеми як наслідок знаходження шляхів і способів розв'язання завдань.

Учитель ставить проблеми, сам їх розв'язує, розкриваючи протиріччя розв'язання, його логіку й доступну систему доказів.

Учні стежать за логікою викладення, контролюють її. Учитель супроводжує викладення запитаннями, на які відповідає сам або ставить їх учням.

Велике значення має мовлення вчителя: яскраве, емоційне, логічно бездоганне. Учні роблять записи у зошитах, тому вчитель повинен продумати зміст, форму запису на дошці, а отже, і в зошитах.

→ Як організувати роботу під час уроку — проблемної ситуації?

Для кожного учня можуть бути підготовлені таблиці зі змістом викладення матеріалу, із пропусками, що заповнюються під час слухання лекції. У таких таблицях уже міститься другорядний текстовий матеріал, тому учні не витрачають часу на його відтворення, а заповнюють ту частину, що є темою цього заняття. Такі таблиці є доречними для систематизації знань і класифікації понять.

Напередодні уроку учням пропонують домашнє завдання: у розділену навпіл сторінку ліворуч виписати необхідні визначення, теореми та ін., що активно використовуватимуться на уроці, місце праворуч залишити вільним (заповнити на уроці під керівництвом учителя).

Уроки-дискусії

«Дискусія» — це обмін думками в найрізноманітніших формах.

Будь-яке зростання, просування вперед є неможливим без обміну думками, дебатів і суперечок. Особливо це стосується духовного та професійного розвитку людини.

Дискусія як колективне обговорення може мати різний характер залежно від досліджуваного процесу, рівня його проблемності та, як наслідок, висловлених суджень.

Основне завдання — виявлення різноманітних точок зору учасників на питання або проблему і всебічний аналіз кожної з них (за потреби).

→ Що таке суперечка, полеміка, дебати, диспут?

Суперечка — дискусія, що має характер міжособистісного конфлікту, де кожний захищає своє «я».

Полеміка — зіткнення з ідейним супротивником (опонентом).

Дебати — обмін думками на зборах, засіданні.

Диспут (від лат. *disputare* — міркувати, розбирати, сперечатися) — публічна дискусія, що спеціально організована для певної аудиторії.

→ Якими є переваги дискусії?

- Дає імпульс проблемному навчанню (учні активно здобувають знання, розв'язуючи пізнавальні завдання).
- Формуються специфічні вміння й навички: уміння формулювати думки, аргументувати їх (прийоми доказової полеміки), навички критичного мислення.

→ Якими є переваги навчальної дискусії?

Навчальна дискусія присвячена конкретній проблемі, відрізняється від решти видів дискусій тим, що новизна її проблематики є такою тільки для учнів, які беруть участь у дискусії, тобто те розв'язання проблеми, що вже знайдено в науці, мають знайти учні.

Для вчителя, який організує навчальну дискусію, зазвичай результат відомий заздалегідь. Метою є насамперед процес пошуку, що повинен привести до об'єктивно відомого, але з погляду учнів, суб'єктивно нового, тобто до запланованого педагогом завдання. Це може бути тільки в тому випадку, якщо пошуком розв'язання проблеми повністю управляє вчитель.

→ Умови успішного проведення навчальної дискусії

1. Для проведення дискусії педагог створює й підтримує певний рівень взаємин учнів — доброзичливий і відвертий, тобто управління дискусією з боку педагога має комунікативний характер.
2. Педагог управляє процесом пошуку істини. Навчальна дискусія є припустимою, якщо вчитель зуміє забезпечити правильність висновків.
3. Важливу роль відіграють:
  - рівень компетентності в розглянутій проблемі педагога-організатора та достатній практичний досвід розв'язання подібних проблем учнями;
  - рівень розв'язання проблемних ситуацій завдяки серйозній методичній підготовці вчителя, тобто відносно низький рівень імпровізації з боку педагога. Одночасно — досить високий рівень імпровізації з боку учнів. (Звідси — необхідність управління педагогом процесом проведення дискусії.)

Метою й результатом навчальної дискусії є високий рівень засвоєння учнями необхідних знань, розвиток у них діалектичного мислення. Навчальна дискусія дозволяє максимально повно використати досвід слухачів, сприяє кращому засвоєнню досліджуваного ними матеріалу. Це зумовлено тим, що в груповій дискусії не вчитель говорить слухачам про те, що є правильним, а самі учні обґрунтовують принципи й підходи, запропоновані вчителем, максимально використовуючи власний досвід.

Навчальні дискусії є найбільш ефективними під час вивчення й осмислення складного матеріалу й формування потрібних настанов. Цей активний метод навчання забезпечує можливості для зворотного зв'язку, підкріплення, практики, мотивації й перенесення знань і навичок з однієї галузі до іншої.

→ Як обговорювати складні й дискусійні питання та проблеми?

Серед складних питань (проблем) виокремлюють так звані дискусійні (принаймні дві протилежні точки зору), при цьому кожна точка зору (варіант розв'язання проблеми) має своїх прихильників і кожен підтримують переконливою аргументацією. Між двома протилежними точками зору можуть існувати різні проміжні точки зору. Зазвичай дискусійне питання (або проблема) формулюють у вигляді запитання, на яке можна дати відповідь «так» або «ні». (Приклад. Чи потрібно змінювати Конституцію? Чи допоможе прийняття суворіших законів знизити рівень злочинності?)

Обговорення складних і дискусійних питань і проблем — один з основних прийомів у викладанні права, суспільствознавства, літератури. Завдяки таким обговоренням учні вчать бачити складні дискусійні питання та проблеми, розв'язувати їх, розуміти різні позиції.

→ Що може завадити проведенню дискусії?

Різні види дискусій («карусель», «один — удвох — усі разом» та ін.) передбачають полеміку, стосуються особистих переконань і провокують емоційні реакції, що може ускладнити роботу педагога й завадити успішному перебігу всій дискусії.

Отже, під час проведення уроку-дискусії педагогові необхідно щохвилини стежити за коректністю висловлювань учнів, контролювати підвищений тон, зайві жести й міміку опонентів і вчасно втручатися у полеміку, залагоджуючи можливі непорозуміння й уникаючи образ.

→ Алгоритм дій учителя

- Ретельно планувати обговорення:
  - обрати дискусійне питання або проблему. Переконатися, що обрана тема є актуальною й одночасно цікавою для учнів, відповідає їх віковим особливостям, пізнавальним потребам і соціальному статусу;
  - підготувати матеріал, який учні повинні прочитати. Зробити все, щоб були розглянуті всі основні точки зору щодо запропонованої теми й викладений досить глибокий аналіз проблеми.
- Обрати метод проведення обговорення. Вільна дискусія відбувається успішно тільки в тому випадку, якщо вчитель і учні вже мають досвід подібної роботи. Необхідно:
  - дати учням випереджальне домашнє завдання — ознайомитися із навчальним матеріалом, що обговорюватиметься під час дискусії на уроці;
  - дати учням для опрацювання вдома список додаткової літератури та інших джерел із запропонованої теми;
  - продумати 3—4 способи, за допомогою яких можна розпочати обговорення, на той випадок, якщо не вдасться відразу розпочати дискусію (попросити учнів ставити запитання, висловлювати з місця свою думку із приводу вступного питання);
  - скласти список запитань, що допоможуть спрямувати обговорення й концентрувати увагу класу;
  - підготувати інтерактивні вправи й розминки для переключення уваги й зміни видів діяльності.
- Правильно подати для обговорення учням дискусійне питання і проблему:
  - необхідно бути нейтральним. Заздалегідь не висловлювати свою або інші точки зору;
  - переконатися, що учні розуміють проблему; за потреби використовувати запитання, щоб забезпечити розуміння;
  - визнати, що розбіжності в поглядах мають право на існування. Вони є частиною громадського життя, тому учні повинні навчитися обговорювати розглянуті протиріччя;
  - ознайомити учнів із протилежними думками коректно й справедливо (забезпечувати збалансованість різних позицій).
- Виробити разом з учнями (або узгодити з ними) правила роботи з дискусійними питаннями й проблемами:
  - критично ставитися до думок, але не до людей;
  - для того щоб попросити слова, слід підвести руку;

- не переривати інших, не говорити одночасно;
- вислуховувати думки інших, навіть якщо з ними не згодні;
- повторювати своїми словами висловлення інших, щоб навчитися уважно слухати й переконатися в тому, що правильно зрозуміли зміст твердження співрозмовників;
- намагатися знайти найкраще розв'язання проблеми, а не переспорити співрозмовників;
- не ухилятися від теми й бути лаконічним у висловлюваннях;
- уникати довгих історій, анекдотів або прикладів;
- заохочувати інших до участі в обговоренні;
- бути доброзичливим і терпимим до інших думок.

Можна ці правила оформити у вигляді плаката й повісити в класі (або розмножити й роздати учням). Потрібно контролювати дотримання правил в аудиторії, неодноразово звертаючись до них.

5. Бути прикладом у проведенні обговорення:

- дотримуватися прийнятих правил;
- дозволяти учням брати під сумнів позицію вчителя;
- визнавати наявність складних або слабких місць у вашій позиції;
- виявляти повагу до всіх думок;
- зосередити увагу на доказах і достовірній інформації;

6. Під час проведення обговорення:

- робити позначки, що допоможуть підбити підсумки й дотриматися меж обговорюваної проблеми;
- активно використовувати невербальні (несловесні) знаки, що дозволяють підтримувати плин розмови (жести й міміка допомагають управляти обговоренням, не перериваючи його);
- уважно слухати учнів, стежити за ходом обговорення, за настроєм, не дозволяти ухилятися від теми;
- прояснювати сумніви учнів;
- регулювати емоційний тон дискусії. Ставити конкретні запитання, щоб спонукати обговорення, й абстрактні, щоб зупинити суперечку;
- бути напоготові, стежити за ознаками загасання дискусії. Можна змінити завдання, ставити «провокаційні» запитання, змінити ролі;
- завжди залишати достатньо часу для підбиття підсумків. Використовувати запитання для підбиття підсумків (підбиттям підсумків можуть стати різні аргументи, альтернативи розв'язання проблеми, наслідки розв'язання цієї проблеми, реальні приклади розв'язання питання).

Урок — навчальна конференція

Конференції можна проводити практично з усіх навчальних предметів і виходити за межі навчальних програм. У них можуть брати участь учні паралельних класів, учителі, представники науки, мистецтва й виробництва, учасники війни, ветерани праці.

Навчальна конференція може бути узагальненням матеріалу з будь-якого розділу програми. Вона вимагає тривалої підготовчої роботи (проведення спостережень, узагальнення матеріалів екскурсій, здійснення дослідів, вивчення літературних джерел тощо).

→ Якими можуть бути теми уроків — навчальних конференцій?

- Узагальнення результатів проведених досліджень, дослідів.
- Узагальнення матеріалів екскурсій.
- захист різних точок зору на суперечливі проблеми.
- Презентація наукових робіт учнів (підготовка до МАН).

Примітка. Кращі наукові роботи можуть бути презентовані на наукових конференціях МАН.

Урок — прес-конференція

Такий урок краще проводити як заключний у темі. Зазвичай його проводять як рольову гру, тому що це припускає наявність певних ролей (бесіди «членів делегацій» або інших груп із «представниками» телебачення, преси: «журналістами», «фотокореспондентами»). Учасникам конференції ставлять певне завдання. Під час уроку учні тренуються в монологічному мовленні, в умінні ставити проблемні запитання дискусійного характеру, аргументовано відповідати на них.

Після уроку учасники обмінюються враженнями, визначають позитивні й негативні моменти, пропонують тему для наступної прес-конференції.

Урок — семінарське заняття

→ Особливості семінарського заняття

Семінарські заняття (у формі доповідей і повідомлень або запитань-відповідей) проводять у старших класах під час вивчення здебільшого гуманітарних предметів.

Сутність семінарів полягає в колективному обговоренні запропонованих питань, повідомлень, рефератів, доповідей, підготовлених учнями під керівництвом учителя.

Семінарському заняттю передують тривала підготовка (повідомляють план заняття, основну й додаткову літературу, окреслюють роботу кожного учня й класу загалом).

→ Структура семінарського заняття

- Починається з короткого вступу вчителя (введення в тему).
- Потім учні послідовно обговорюють питання.
- Наприкінці заняття вчитель підбиває підсумок, робить узагальнення.
- Якщо готувалися повідомлення або доповіді, то обговорення будують на їх основі за активної участі опонентів, які також підготувалися заздалегідь і попередньо ознайомилися зі змістом повідомлень.

→ Семінар-диспут

Особливою формою семінару є семінар-диспут. Його відмінність від позаурочних диспутів полягає у тому, що зберігають постійний склад класу, традиції колективної роботи учнів на уроці; диспутом завжди управляє вчитель.

Семінар-диспут має також особливу мету — формування оцінних суджень, твердження світоглядних позицій.

Уроки-практикуми

Практикуми проводять у лабораторіях та майстернях, у навчальних кабінетах та на навчально-дослідних ділянках, в учнівських виробничих комбінатах та бригадах. Зазвичай учасники працюють у парах або індивідуально за інструкцією або алгоритмом, що запропоновані вчителем (виміри на місцевості, робота зі схемами, ознайомлення із приладами й механізмами, проведення дослідів і спостережень тощо).

Практикуми багато в чому сприяють розв'язанню завдань політехнічної освіти й трудової підготовки школярів.

→ На яких принципах побудовані уроки-практикуми?

1. Загальні:
  - взаєморозуміння з учнями;
  - навчання без примусу;
  - складна мета;

- опора для учня (розповідь, правило, способи розв'язання завдання);
- оцінювання (поважне ставлення не тільки до дитячого знання, але й незнання); заохочення почуття обов'язку й відповідальності;
- самоаналіз.

2. Творчі:

- відмова від шаблонів в організації уроку, рутини й формалізму в проведенні;
- максимальне залучення учнів класу до активної діяльності на уроці;
- не розважальність, а цікавість і захоплення як основа емоційного тону уроку;
- підтримання альтернативності, різноманітності думок;
- розвиток функції спілкування на уроці як умови забезпечення взаєморозуміння, спонукання до дії, відчуття емоційного задоволення;
- «прихована» (педагогічно доцільна) диференціація учнів за навчальними можливостями, інтересами, здібностями та схильностями;
- використання оцінювання як інструменту, що формує (а не тільки дає результат).

ВІДКРИТИЙ УРОК

→ Яким повинен бути відкритий урок?

- Мати зрозумілу для присутніх логіку.
- Бути динамічним, у ньому одна діяльність учнів постійно повинна змінюватися іншою.
- Бути чітко оформленим, структурованим.
- Бути наочним (зрозумілим) — присутні повинні розуміти, які завдання й дії виконують учні на кожному етапі; учні мають щомиті чітко розуміти своє завдання (для цього всі завдання слід формулювати коротко й зрозуміло).

Відкритий урок можна порівняти з музичним (симфонічним) твором, що має таку композицію:

- вступ (тема, мотивація);
- розвиток основної теми (має бути полілог, а не вчительський монолог);

- взаємодія голосів — комунікація;
- кульмінація — розв'язання проблеми спільними зусиллями;
- завершення (підбиття підсумків уроку).

→ Вимоги щодо змісту відкритого уроку

1. Загальнокультурна значущість теми (її наукова глибина, широке охоплення окремих питань програми на уроці).
2. Інтегрованість змісту (опора на знання, отримані під час вивчення інших предметів. Потрібно бути обережним з інтегрованим змістом, оскільки це вимагає певних знань з інших предметів, наук).
3. Мотивація учнів щодо майбутньої роботи (від самого початку уроку потрібно здивувати, зацікавити, захопити учнів).
4. Мета й завдання уроку є зрозумілими для учнів від самого початку. Наприкінці уроку вони можуть до них повернутися й підбити підсумок: що вдалося зробити й зрозуміти під час уроку (змістовний рівень); які методи роботи вдалося опанувати (рефлексивний рівень).
5. Під час уроку потрібно провокувати будь-яку діяльність учнів (створювати такі ситуації, у яких вона стає необхідною; обов'язкова наявність проблеми, що потребує розв'язання).

→ Основні засади проведення відкритого уроку

1. Діти на уроці повинні висловлюватися, дискутувати, доповідати, активно працювати.
2. Головне в уроці — самостійна робота дітей та її результативність, відсутність примітивності. У цій самостійній роботі слід акцентувати увагу дітей на аналітичній діяльності.
3. Для організації самостійної роботи потрібні чітко структуровані робочі аркуші, з ясними, короткими завданнями.
4. Необхідними є групові форми роботи й міжгрупова взаємодія. У справжній груповій роботі кожна група має своє завдання, а комунікація між групами застосовується для розв'язання загальної проблеми. Щойно учасники отримують різні ролі, діалог між ними стає необхідним.
5. На будь-якому уроці учні повинні опановувати в першу чергу діяльність, а не знання; вони повинні навчитися використовувати знання у своїй діяльності (акцент на функціональній грамотності). Крім того, тільки в діяльності є можливим повноцінне засвоєння змісту.
6. На уроці необхідно відтворити професійну діяльність (методологію роботи) ученого (фізика, історика, літературознавця);

- її за потреби мають використовувати діти для розв'язання поставленого вчителем завдання.
7. Дуже важливим є контакт із дітьми (їх висловлювання й відповіді на них; позитив, гумор, оптимістичний настрій уроку).
  8. Імпровізація на уроці.
  9. Вести урок (діалог з учнями) з опорою на соціальний досвід дітей, не розраховуючи на глибокі знання.
  10. Володіння інформаційними технологіями (презентація, пошук інформації в Інтернеті). Використання комп'ютера на уроці повинне бути виправданим.
  11. Потрібно продемонструвати власні педагогічні прийоми, що дозволяють зробити простим (зрозуміти, опанувати) складний матеріал, тобто використовувати ігрові форми.
  12. Необхідно заздалегідь продумати розміщення парт і обладнання, щоб учитель упродовж уроку постійно перебував обличчям до присутніх.
  13. Дисципліна на уроці є свідомою, як підсумок тривалої, копіткої роботи вчителя.

МАЙСТЕР-КЛАС

Майстер-клас — це головний засіб передавання концептуально нової ідеї авторської педагогічної системи. Учитель як професіонал протягом років виробляє індивідуальну (авторську) методичну систему, що містить цілепокладання, проектування, використання послідовності багатьох відомих дидактичних і виховних методик, уроків, заходів, власні винаходи, ураховує реальні умови роботи з різними категоріями учнів тощо.

Майстер-клас — це особлива форма навчального заняття, що заснована на «практичних» діях, у ній міститься творче розв'язання певних педагогічних завдань (пізнавального й проблемного).

Майстер-клас — це передавання майстром учням досвіду, майстерності, найчастіше шляхом прямої й коментованої демонстрації прийомів роботи.

→ Якими є найважливіші особливості майстер-класу?

1. Новий підхід до філософії навчання, що змінює наявні стереотипи.

2. Метод самостійної роботи в малих групах, що дозволяє обмінюватися думками.
3. Створення умов для залучення всіх до активної діяльності.
4. Постановка проблемного завдання й розв'язання його за допомогою програвання різних ситуацій.
5. Прийоми, що розкривають творчий потенціал як учителя-майстра, так і учасників майстер-класу.
6. Форми, методи, технології роботи повинні пропонуватися, а не нав'язуватися учасникам.
7. Забезпечення можливості кожному учасникові висловитися щодо запропонованого методичного матеріалу.
8. Процес пізнання є значно важливішим, ціннішим, ніж власне знання.
9. Форма взаємодії — співробітництво, співтворчість, спільний пошук.

Готуючись до майстер-класу, варто звернути увагу на те, що головне в технології проведення майстер-класу — не повідомити й опанувати матеріал (інформацію), а передати засоби діяльності (прийом, метод, методика або технологія). Передати продуктивні засоби роботи — одне з найважливіших завдань для вчителя-майстра.

→ Вимоги до організації й проведення майстер-класу

1. Майстер-клас — це оригінальний спосіб організації діяльності педагогів у складі малої групи (7—15 учасників).
2. Майстер-клас як локальна технологія трансляції педагогічного досвіду повинен демонструвати конкретний методичний прийом або метод, методіку викладання, технологію навчання й виховання. Він повинен складатися із завдань, що спрямовують діяльність учасників на розв'язання поставленої педагогічної проблеми.

→ Проведення майстер-класу

1. Презентація педагогічного досвіду вчителем-«майстром»:
  - характеризують учнів класу, обґрунтовують результати попередньої діагностики, прогнозують розвиток учнів;
  - коротко характеризують основні ідеї технології;
  - описують досягнення в роботі;
  - доводять результативність діяльності учнів, що свідчить про ефективність технології;
  - визначають проблеми й перспективи в роботі вчителя-майстра.

2. Ознайомлення із системою навчальних занять:
  - описують систему навчальних занять;
  - визначають основні прийоми роботи, які учитель демонструватиме слухачам.
3. Проведення імітаційної гри:
  - учитель-«майстер» проводить навчальне заняття зі слухачами, демонструючи прийоми ефективної роботи з учнями;
  - слухачі одночасно виконують дві ролі: учнів експериментального класу й «експертів», які є присутніми на відкритому занятті.
4. Моделювання:
  - учителі-учні виконують самостійну роботу щодо конструювання власної моделі навчального заняття в режимі технології вчителя-«майстра»;
  - «майстер» виконує роль консультанта, організовує самостійну роботу слухачів та керує нею;
  - «майстер» спільно зі слухачами обговорює авторські моделі навчального заняття.
5. Рефлексія (проводять дискусію за результатами спільної діяльності «майстра» та слухачів).

→ Позиція «майстра»

Учитель-«майстер» проводить урок зі слухачами, демонструючи прийоми ефективної роботи з учнями.

Проводячи майстер-клас, учитель ніколи не прагне до простого передавання знань, а намагається залучити учасників до процесу, зробити їх активними, розбудити в них те, про що вони навіть не підозрюють, зрозуміти й усунути те, що заважає їм у саморозвитку. Усі завдання «майстра» та його дії спрямовані на залучення уваги учасників, створення такої атмосфери, щоб вони проявили себе як творці. Це м'яке, демократичне, непомітне управління діяльністю.

«Майстер» створює атмосферу відкритості, доброзичливості, співтворчості в спілкуванні. Він офіційно оцінює роботи учасників майстер-класу, але завдяки соціалізації, афішуванню робіт дає можливість педагогам самооцінюватися, самокоригуватися.

У взаєминах із колегами «майстер» повинен застосовувати певний стиль, демонструючи свої особистісні якості: комунікативність, загальнокультурний розвиток, інтелігентність, погляди, переконання, світогляд, характер, волю, темперамент тощо. Авторські технології, що пропонують у межах майстер-класу, не мають бути детально відтвореними; однак кожна з них несе ідейний

заряд, має безліч відтворених деталей, прийомів, елементів учительської майстерності.

→ На що «майстрові» необхідно звернути увагу під час проведення заняття з майстер-класу?

- Мовлення й голос (тон, виразність, дикція, інтонація, техніка мовлення).
- Міміка, жест, володіння емоціями.
- Пантоміміка (постава, уміння стояти, сидіти, спостерігати за поведінкою учасників).
- Уміння зосередитися на розмові, володіння мнемотехнікою, відсутність скутості.
- Мистецтво спілкування: психологічна вибірковість, здатність до педагогічної уваги, емпатія.
- Педагогічна імпровізація: уміння працювати за планом «у голіві», залучати особистий досвід, керувати незапланованими ситуаціями.
- Психологічна пильність, уміння вираховувати «геніїв» і підтримувати тих, хто не встигає.
- Комунікативна культура, уміння вести діалог, дискусію.
- Відчуття часу.

→ Критерії якості підготовки й проведення майстер-класу

- *Презентативність*. Виразність інноваційної ідеї, рівень її презентації, культура презентації, популярність ідеї в педагогіці, методиці й практиці світу.
- *Ексклюзивність*. Яскраво виражена індивідуальність (масштаб і рівень реалізації ідей). Вибір, повнота й оригінальність розв'язання інноваційних ідей.
- *Прогресивність*. Актуальність і науковість змісту й прийомів навчання, наявність нових ідей, що виходять за межі стандарту й відповідають тенденціям сучасної освіти та методиці навчання предмета, здатність не тільки до методичного, але й до наукового узагальнення досвіду.
- *Умотивованість*. Наявність прийомів і умов мотивації, залучення кожного до активної творчої діяльності щодо створення нового продукту діяльності на занятті.
- *Оптимальність*. Достатня кількість використаних засобів на занятті, їх поєднання, зв'язок із метою й результатом (проміжним і кінцевим).
- *Ефективність*. Результативність, яку виявив кожний учасник майстер-класу. Яким є ефект розвитку? Що це дає конкретни-

ми учасникам? Уміння адекватно проаналізувати результати своєї діяльності.

- *Технологічність*. Чіткий алгоритм заняття (фази, етапи, процедури).
- *Артистичність*. Піднесений стиль, педагогічна харизма, здатність до імпровізації, ступінь впливу на аудиторію, ступінь готовності до поширення й популяризації свого досвіду.
- *Загальна культура*. Ерудиція, нестандартність мислення, стиль спілкування, культура інтерпретації свого досвіду.

→ На що вчителю необхідно звернути увагу, аналізуючи урок?

- Коротка характеристика мети, яку ставив (аналізує її досягнення).
- Інформація про обсяг матеріалу та якість його засвоєння учнями.
- Характеристика застосованих методів роботи з учнями.
- Оцінювання активності учнів і обґрунтування використаних прийомів організації їх праці.
- Самооцінювання окремих аспектів своєї діяльності (мовлення, логіка, характер взаємин з учнями).

У висновку вчитель висловлює свої пропозиції щодо поліпшення якості уроку й окреслює заходи з удосконалення власної педагогічної майстерності.

ЗАГАЛЬНІ ПОРАДИ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ

Створення робочої атмосфери на уроці

→ Способи стимулювання інтересу до навчання

- Добре було б над дошкою повісити невеликий плакат із висловом: «В одних людей вигляд прірви викликає розпач, а в інших — думку про міст». Якщо учень говорить учителю, що не може впоратися із виконанням завдання, учитель має право запитати його, що той зробив для того, щоб у нього вийшло.
- Для формування інтересу до предмета доцільно застосовувати деякі прості й ефективні прийоми. Наприклад, написати тему